

УДК: [94(470+571):614.885] «1867-1914»

доктор історичних наук, професор, Ореховський В.О.

Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

**РОСІЙСЬКЕ ТОВАРИСТВО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА:
ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ, ЕВОЛЮЦІЯ СТРУКТУРИ
(1867-1914 рр.)**

Охарактеризовано передумови виникнення Товариства Червоного Хреста у Російській імперії. Розглянуто управлінську вертикаль Товариства (Головне Управління – окружні та місцеві управління – місцеві комітети – общини), форми її функціонування у мирний та військовий час. Проаналізовано склад членів організації (почесні члени, члени - благодійники, дійсні члени та члени - змагателі). Визначені основні напрямки діяльності Російського Червоного Хреста. Автор зазначає, що виникнувши із невеличкого кола осіб, Товариство зросло до значної організації, з розвинутою системою закладів, розкиданих по всій території Російської імперії.

Ключові слова: Російська імперія, громадські медично-санітарні організації, Російське Товариство Червоного Хреста, медицина, допомога пораненим та хворим, благодійність.

Ореховский В.О. Российское Общество Красного Креста: возникновение, становление, эволюция структуры (1867-1914 гг.) / Черновицкий государственный торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, Черновцы

Охарактеризованы предпосылки возникновения Общества Красного Креста в Российской империи. Рассмотрена управленческая вертикаль Общества (Главное Управление - окружные и местные управления - местные комитеты - общины), формы ее функционирования в мирное и военное время. Проанализирован состав членов организации (почетные члены, члены -

благотворители, действительные члены и члены - соревнователи). Определены основные направления деятельности Российского Красного Креста. Автор отмечает, что возникнув из небольшого круга лиц, Общество выросло в значительную организацию, с развитой системой заведений, охватывающих всю территорию Российской империи.

Ключевые слова: Российская империя, общественные медико-санитарные организации, Российское Общество Красного Креста, медицина, помощь раненым и больным, благотворительность.

Orehowskyi W.O. Russian Society of Red Cross: origin, becoming, evolution of structure (1867-1914) / Chernivtsi Trade- Economic Institute Kyiv National Trade and Economic University, Ukraine, Chernivtsi

Pre - conditions of origin of Society of Red Cross are described in the Russian empire. The administrative vertical line of Society (Main Administration is circuitous and local managements - local committees are communities), forms of her functioning, is considered in peaceful and military time. Composition of members (the honoured members, members, are philanthropists, actual members and members competition) is analysed. Certain basic directions of activity of Russian Red Cross. An author marks in the total, that arising out of small circle of persons, Society grew in considerable organization, with the developed system of establishments sparse on all territory of the Russian empire.

Keywords: the Russian empire, public medical and health organizations, Russian Society of Red Cross, medicine, help to the patients, charity.

Вступ. Друга половина XIX ст. ознаменувалася значними змінами в усіх сферах життя людства. Країни Заходу переживають процес лібералізації політичних режимів. У соціально-економічному відношенні це є доба стрімкого розвитку великої промисловості. Боротьба за «місце під сонцем» значно загострює міждержавні відносини. Наслідком їх стали численні конфлікти, що з другої половини XIX століття набувають небачених масштабів. Прогрес у видах озброєння, нові методи ведення бойових дій – все це призводить до катастрофічного зростання кількості жертв Молоха війни.

Нові реалії вимагають кардинально нових дій урядів ворогуючих сторін. Перемагає не тільки той, у кого більше армія чи сучасніше озброєння. Перемога на стороні того хто здатен мінімізувати втрати своїх збройних сил, повернути до військових лав можливо більшу кількість поранених. І саме тут виявилась слабкість військового відомства, його нездатність до сучасної організації військового господарства, і медично-санітарного в тому числі. Реакцією на це стало виникнення громадського руху Червоного Хреста, який відіграв неабияку роль у становленні централізованого надання допомоги жертвам війни. У Росії такою громадською організацією, що передбачала надання допомоги постраждалим, стало Російське Товариство Червоного Хреста (РТЧХ).

Історія Російського Червоного Хреста представляє не тільки інтерес для фахівців. Досвід, накопичений Товариством за роки багаторічної діяльності стане у пригоді і нашому сьогоденню, коли ведеться пошук шляхів ефективної соціальної політики.

За радянських часів історія Російського Червоного Хреста не отримала належної наукової розробки. Діяльність Товариства розглядалася дуже стисло і в основному в контексті загальної соціальної історії Росії.

Новий історіографічний етап у вивченні теми починається у кінці 80-х – на початку 90-рр. Він пов'язаний із звільненням від ідеологічних штампів та залученням ряду нових джерел.

У зв'язку з відродженням общин сестер милосердя у кінці ХХ ст. затребуваним став досвід роботи цих інститутів в дореволюційний період. Тут необхідно, перед усім, відмітити роботу А. В. Постернака «Нариси з історії общин сестер милосердя»[14].

Значне місце в історіографії проблеми займають дисертаційні роботи, присвячені діяльності медико-санітарних громадських організацій, в тому числі і Російського Червоного Хреста.

Одним з перших у цьому ряді слід відмітити дослідження С.П.Кармалюка, присвячене діяльності Червоного Хреста на Україні упродовж 1867-1920 років. Залучивши до наукового обігу раніше невідомі джерела, автор проаналізував

діяльність Товариства у галузі опіки пораненими військовими, реабілітації інвалідів та дав детальну характеристику роботі РТЧХ по допомозі постраждалому цивільному населенню України [5].

У дисертації М.В.Беляєвої основний акцент зроблено на дослідженні історії створення, змісті і формах діяльності РТЧХ, виявлені та оцінці ролі та місця Товариства в історії Росії другої половини ХІХ - початку ХХ століття [2].

Дослідженням, присвяченим комплексному огляду діяльності РТЧХ впродовж Першої світової війни можна назвати дисертаційну роботу О.В.Чистякова. Хоча, головна увага автора і зосереджується на подіях 1914-1918 рр., однак, він також вважає за необхідне «... дослідити організаційний устрій та основні напрямки діяльності РТЧХ у довоєнний період (1867 – 1913 рр.)» [21, с.11].

Регіональному аспекту проблеми - діяльності Товариства Червоного Хреста на території Великого Уралу розглядається у дослідженні Г.М.Олешкової. Характеризуючи діяльність уральських відділень Товариства, дисертантка вважає, що «Інституалізація і еволюція РТЧХ відбивали суперечливі риси модернізаційних процесів в пізньоімперській Росії. РТЧХ було світським об'єднанням, керованим «на особливих підставах». Статус РТЧХ можна визначити як «напівгромадський - напівдержавний», що виражає пограничну сутність організаційних принципів функціонування і діяльності Товариства»[8, с.15].

У 2012 р. була захищена дисертація Є.В.Оксенюк, предметом розгляду якої став «...процес розвитку діяльності Російського Товариства Червоного Хреста в період розквіту організованої громадської добродійності, тобто в останнє десятиліття перед Першою світовою війною»[7, с.4].

Таким чином, за останні роки спостерігається кількісне зростання робіт, що присвячені вивченні історії діяльності РТЧХ. Проте, незважаючи на появу цілого ряду наукових досліджень, що так чи інакше зачіпають тему діяльності Російського Червоного Хреста багато її питань продовжує

залишатися поза увагою вчених. Глибока наукова розробка цієї проблеми є одним з важливих завдань вітчизняної історичної науки.

Формулювання мети статті та завдань. Метою роботи є розгляд процесу виникнення, становлення та еволюції організаційної структури Російського Товариства Червоного Хреста на протязі 1867-1914 рр.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення наступних завдань: охарактеризувати передумови виникнення Товариства Червоного Хреста у Російській імперії; визначити основні напрямки діяльності РТЧХ; розглянути основні елементи управлінської вертикалі Товариства та порівняти форми її функціонування у мирний та військовий час; проаналізувати склад членів організації.

Виклад основного матеріалу. Ідеї, що лягли в основу Червоного Хреста, виникали у Росії вже давно. Історія дає ряд прикладів допомоги жертвам війни і, зокрема, цивільному населенню. Так, медична допомога надавалась при облозі фортеці Азов у 1641 р., благодійні акції здійснював російський державний діяч Ф.М.Ртищев (1625-1673), який намагався організувати допомогу пораненим не тільки під час війни, але також і після завершення бойових дій, допомагаючи, наприклад, інвалідам. Під час російсько-польської війни 1654 – 1667 рр. він силами добровольців організував евакуацію поранених з поля бою і наданні їм допомоги. Розвиток такої допомоги продовжувався і на початку XVIII ст. при Петрі I. Залишаючи монастирям земельні угіддя, він зобов'язував ченців організовувати у себе лазарети, утримувати солдат-відставників, старих та калік [4].

Варто згадати і про патріотичну допомогу жертвам війни під час вторгнення Наполеону у 1812 р. і створення імператором Олександром I на початку століття Комітету допомоги пораненим. У регулярних частинах діючої армії для перенесення поранених з поля бою на перев'язочний пункт («місце перев'язки») в кожному з полків необхідно було мати не менше 20 ополченців. «Місце перев'язки» призначалось «денними наказами армії» і позначалось «прапором» або якими-небудь іншими знаками, щоб поранені, не блукаючи,

могли знайти це місце»[4]. У спогадах учасників Бородинської битви можна зустріти достовірну інформацію про характер діяльності на таких пунктах. Так, супроводжуючий пораненого князя П.І.Багратіона офіцер Ольфер'єв дав наступну характеристику цьому місцю: «...легше пробути шість годин у бою, ніж шість хвилин на перев'язочному пункті. Навкруги калюжі крові, то червоної теплої, то чорної і вже застиглої. Тисячі стогонів підіймаються до неба. Лікарі працюють, скинувши сюртуки, підв'язавши фартухи і закатавши рукава по лікоть»[6, с.158].

Допомога громадськості пораненим та хворим військовим під час Кримської війни (1853-1856 рр.) була пов'язана із діяльністю загонів сестер милосердя у госпіталях.

У 1854 р у Петербурзі за наказом імператора Миколи I було засноване Товариство сестер милосердя «В ім'я Воздвиження Честного Хреста» («Хрестовоздвиженська община сестер опіки пораненими та хворими воїнами») що стала прообразом Російського товариства Червоного Хреста [4].

Підписання Женевської конвенції «Про покращення долі поранених та хворих воїнів під час сухопутної війни» (1864 р.) та виникнення ряду товариств Червоного Хреста у європейських країнах прискорили процес виникнення подібної організації і в Російській імперії.

Почин заснування Російського Червоного Хреста належав лейб-медику двору, таємному раднику П.Я.Карелю. «Думка створити таке товариство у нас, на прикладі Заходу, - писав він, - займала мене давно, вона не залишала мене особливо протягом літа 1866 р., під час австро - пруської війни. Усвідомлюючи, що праця цього Товариства є працею любові і що цим даром у більшості наділена жінка, я вважав необхідним, перед усім, звернутися до жіночої участі, і мені спало на думку зацікавити мою ідеєю двох придворних дам: баронеси М.П.Фредерікс і М.С.Сабініну. Що вибір цей був щасливий, ... довела жива діяльність цих осіб у війнах останніх 12 років» [9, с.4]. До справи були залучені лейб-хірург П.А.Наранович, який повернувся разом з П.Я.Карелем із Берліну і спостерігав за ходом військових дій [10, с.2]. 16

грудня 1866 р. був одержаний дозвіл імператора Олександра II на створення в Росії Товариства опікування хворими та пораненими воїнами та складання Статуту цього Товариства [10, с.2-3].

Спочатку проект Статуту містив у собі лише 19 параграфів. Він був надісланий на розгляд Обер-прокурора Синоду К.П.Победоносцева, який заявив, що «Проти форми проекту висловити нічого; але мені здається, що статут недостатньо розроблений, зокрема в тих параграфах, які стосуються внутрішньої організації Товариства...»[1, с.5]. Після суттєвої доробки і розширення остаточної варіант Статуту Товариства опікування хворими та пораненими воїнами був затверджений імператором 3 травня 1867 р. (перейменовано у Російське Товариство Червоного Хреста у 1879 р.) [10, с.2-3].

18 травня 1867 р. відкрилися перші загальні збори членів Товариства (до моменту затвердження Статуту кількість засновників в С.-Петербурзі та Москві досягла 218 осіб). Першим головою Товариства був обраний генерал-ад'ютант О.О.Зеленой [9, с.5,8,9].

Товариство мало своєю головною метою «...сприяти під час війни військовій адміністрації в догляді за пораненими і хворими воїнами і надавати їм у міру своїх можливостей як лікувальну, так і усякого іншого роду допомогу» [12, с.425; 19, с.3].

Однак досвід франко - прусської війни (1870-1871 рр.), а також участь у наданні допомоги населенню, що постраждало від стихійного лиха усередині самої Російської імперії, призвели до суттєвого розширення сфери діяльності Товариства.

20 червня 1879 р. до Статуту РТЧХ була внесена поправка, яка давала Червоному Хресту право надавати під час стихійного лиха населенню імперії медико-харчову допомогу [10, с.4].

Наступна поправка (1882 р.) передбачала надання Товариством у мирний час допомоги військовим-інвалідам. Вона виявлялася: 1) у видачі одноразової допомоги; 2) у відправленні для лікування на курорти та мінеральні води; 3) у

забезпеченні протезами; 4) в опікуванні сімей та дітей воїнів-інвалідів і 5) шляхом прийняття на себе клопотань щодо поліпшення становища інвалідів та поранених перед урядовими та громадськими закладами в разі права прохача на допомогу, пенсію, догляд, або ж шляхом знаходження для них якої-небудь роботи [10, с.4]. Всі ці доповнення і поправки були закріплені в новому Статуті РТЧХ (1889 р.), а також його пізнішій редакції (1893 р.) [13, с.188].

Організаційна будова Російського Товариства Червоного Хреста виглядала наступним чином:

1. Керівництво діяльністю Товариства було зосереджено у Головному Управлінні (ГУ), що було розташоване у столиці імперії – С.-Петербурзі.

Як зазначалось у статуті: «Головне Управління, як вищий та центральний орган керівництва всього Товариства, скеровує його діяльність до єдності, відповідно меті його призначення,... і спостерігає, щоб усі органи і заклади Товариства витрачали кошти, що їм належать, виключно на предмети, які входять до кола діяльності Товариства Червоного Хреста». Тут зосереджувались відомості про капітали, майно, особистий санітарний склад і взагалі про всі види діяльності Товариства. Ці відомості ГУ отримувало у формі щорічних звітів від місцевих органів РТЧХ. Лише голова управління або його заступник мали право доповідати імператриці по всіх справах Російського Червоного Хреста [20, с.22].

Головне Управління складалось з 25 членів. Зі складу управління обирались по два кандидати на заміщення посад голови та двох його заступників терміном на 2 роки. Список цих осіб надсилався покровительці Російського Червоного Хреста – імператриці Марії Федорівні, яка і робила остаточний вибір. Щорічно 6 членів ГУ вибували з його складу за старшинством і замінялись новими, які обирались загальними зборами з числа дійсних членів, що проживали у столиці Імперії. Всі члени Головного Управління виконували свої обов'язки безкоштовно [20, с.15-16].

Головному Управлінню надавались наступні права: укладати різні угоди, що стосувались діяльності Товариства; захищати інтереси Товариства у разі

потреби у суді; вести ділове листування із урядовими, земськими та громадськими організаціями; затверджувати статuti медико-санітарних та закладів для опіки [20, с.24-25].

Під час війни Головне Управління: скеровувало у розпорядження головноуповноважених та уповноважених необхідні грошові кошти та матеріальні засоби; за згодою із Головним Штабом організувало у внутрішніх районах країни допомогу евакуйованим військовим; створювало мережу складів у внутрішніх районах країни для забезпечення усім необхідним передових складів; приймало заходи для залучення грошових коштів та матеріальних засобів, поповнення складу медичних сестер, санітарів та іншого персоналу; затверджувало рішення головноуповноважених та уповноважених Товариства, слідкувало за правильністю їх дій та перевіряло їх щомісячні фінансові звіти та загальні звіти з весь час кампанії [20, с.61-62].

Для розробки деяких питань ГУ РТЧХ обирало зі свого складу комісії. Найбільш важливими з них були наступні:

- **Лікувальна комісія.** На неї покладався «...розгляд клопотань щодо надання лікування на кошти Червоного Хреста мінеральними водами, ваннами, грязями, лиманами, кумисом, морськими купаннями та іншими бальнеологічними засобами, так само, як кліматичним лікуванням і користуванням спеціальними санаторіями» [19, с.206]. Створена вона була у 1883 р. як Консультаційна комісія при ГУ і лише пізніше перетворена на Лікувальну. Масштаби її діяльності постійно зростали. Якщо за 1883-1908 рр. її допомогою скористалося 5333 хворих (звернулися - 6209) [23, с.7-37], то лише за один 1913 р. на її адресу надійшло 2174 клопотань, із яких було задоволено 1632 [22, с.25].

- **Будівничо-технічна комісія.** Вона займалась розглядом проектів та кошторисів як на будівництво нових закладів, так і на переобладнання старих, а також наглядала за виконанням робіт.

- **Бюджетна комісія.**

- **Комісія з розгляду кошторисів лікарняних закладів Товариства, що**

одержували допомогу від ГУ РТЧХ.

- *Перевірочна комісія.*

- *Ревізійна комісія.*

- *Комісія з видачі допомоги особам медико-санітарного персоналу Червоного Хреста, які працювали на Далекому Сході під час російсько-японської війни 1904-05 рр., а також сім'ям померлих осіб того ж складу.*

- *Комісія з надання допомоги інвалідам-військовослужбовцям і санітарному персоналу Червоного Хреста.*

- *Нагородна комісія.*

- *Мобілізаційна комісія.* Створювалася для розробки і приведення в дію схвалених ГУ мобілізаційних планів і заходів, які стосувалися діяльності РТЧХ під час війн чи стихійних лих [17, с.12-13].

- У 1906 р. для керівництва діяльністю складів Червоного Хреста, які займалися підготовкою та зберіганням запасів медичного майна, була створена *Рада Складів* [11, с.14].

Протягом 1906-1913 рр. Рада Складів вирішувала такі завдання: а) зберігала майно, яке залишилося від війни 1904-05 рр.; б) розробляла плани подальшої діяльності; в) відкривала склади у Харбіні, Астрахані, Владивостоці, Хабаровську, Іркутську; г) організувала Головний Склад у С.-Петербурзі і керувала його діяльністю; д) складала проекти спорудження Московського та Київського складів; е) виробила каталоги майна і сформувала «типи» його комплектів, а також встановила зразки предметів спорядження; ж) встановлювала відносини з червонохресними закладами Західної Європи, які мали склади [11, с.16-17].

Результатом роботи Ради Складів виявилось не тільки покращення забезпечення закладів Червоного Хреста, але і ліквідація всього зайвого. Як приклад можна навести той факт, що майно госпіталю на 200 ліжок у війну 1904-05 рр. вимагало до 15 вагонів, а у війну 1914-18 рр. розміщувалося у 5-ти [16, арк.108].

ГУ піклувалось про те, щоб діяльність Червоного Хреста була відома

якнайбільшому колу громадськості. Спочатку всі відомості, що надходили від ГУ РТЧХ, друкувалися в «*Московских ведомостях*», «*Современной летописи*» та в «*Русском вестнике*», а з початку 1870 р. починає видаватися щомісячний журнал «*Вестник общества попечения о раненых и больных воинах*» (пізніше перейменованій на «*Вестник Красного Креста*»). У журналі публікувалися матеріали Головного Управління, протоколи засідань Товариства, відомості про пожертвування, звіти інших благодійних організацій та відомості про них [3; 9, с.35,37]. Останні номери (№№1 – 2/3 вийшли у 1917 р., після чого «*Вестник*» припинив своє існування [3; 15, арк.280 зв].

2. Для успішного розвитку діяльності Товариства, у Москві та губернських містах утворювалися окружні та місцеві управління. За статутом Товариства допускалось відкриття окремих управлінь у віддалених частинах імперії [20, с.12].

Ці установи «...завідують усіма справами відділів Товариства, що знаходяться у районі тієї місцевості, на яку поширюється діяльність цих управлінь». Окружні та місцеві управління могли діяти лише заручившись попередньою згодою Головного Управління [20, с.29].

Окружні та місцеві управління засновувались з дозволу генерал-губернаторів, там де вони були, або губернаторів, коли чисельність дійсних членів Товариства у даній місцевості досягала не менше 30 чоловік [20, с.13].

Окружні та місцеві управління складалися із 8-16 дійсних членів. Зі свого складу управління обирали строком на 2 роки голову, його заступника, скарбничого та його заступника. Четверта частина членів управлінь щорічно замінювалася новими особами за тим же порядком, що і в Головному Управлінні. Робота представників окружних та місцевих управлінь, як і ГУ, була безкоштовною [20, с.15,19].

3. Крім цих управлінь у повітових містах діяли місцеві комітети.

За статутом: «Предмети діяльності комітетів є однорідними із предметами діяльності окружних та місцевих управлінь» [20, с.34].

Місцеві комітети відкривались за клопотанням місцевих управлінь і зі

згоди губернаторів, при чисельності дійсних членів не менше 5 чоловік. За згодою між Головним Управлінням та військовим міністерством, у фортецях могли засновуватися особливі кріпосні комітети. Комітети обирали зі свого складу голову, його заступника та (якщо це визнавалось за потрібне) скарбничого та чиновника-канцеляриста [20, с.20-21].

4. Одне з найважливіших завдань своєї діяльності Товариство вбачало у підготовці медичного персоналу і, в першу чергу, сестер милосердя. Їх вирішено було готувати при общинах Червоного Хреста, які спеціально відкривалися з цією метою. Звичайно, продовжували існувати і самостійні общини, незалежні від РТЧХ, але на випадок війни вони були зобов'язані формувати групи сестер для роботи у загонах Червоного Хреста не театрі військових дій.

Надання медико-санітарної допомоги під час воєнних дій здійснювалося **головноуповноваженими** (при діючих арміях) та **уповноваженими** (при військово-окружних управліннях) Червоного Хреста [20, с.60].

Їх обов'язком «...повинно стати сприяння військовій адміністрації у справі допомоги хворим та пораненим усіма переданими у ...розпорядження засобами, особливо же надання тих видів допомоги, яких не має у розпорядженні військової адміністрації...» [20, с.64].

Головноуповноваженому передавався «Не тільки весь відряджений від Товариства Червоного Хреста особовий склад, але й усі без виключення приватні санітарні загоны, ким би вони не були сформовані, російські та іноземні...» [20, с.65].

Уповноважені Товариства були представниками РТЧХ у районах кожного з військово-окружних управлінь. Вони керували усією допомогою Червоного Хреста у зазначених районах у межах сум, що надавались у їх розпорядження Головним Управлінням [20, с.70].

Таким чином, виникнувши із невеличкого кола осіб, Товариство зросло до значної організації, з розвинутою системою закладів, розкиданих по всій Росії.

На 1 січня 1912 р. РТЧХ мало в своєму складі 832 заклади, які

обслуговувало 20 015 членів Товариства, що розподілялися за наступними категоріям: почесні члени; члени благодійники, дійсні члени та члени – змагателі [10, с.5-6].

Почесними членами могли бути: особи імператорської родини; духовні та світські особи, які значними пожертвуваннями сприяли розвитку діяльності Товариства [20, с.19].

Членами-благодійниками вважалися особи, які «...значними пожертвуваннями на користь Товариства отримують право на особливу його вдячність» [20, с.19].

Почесні та благодійні члени могли бути такими як Російського Товариства Червоного Хреста у цілому, так і одного з його відділів та комітетів. У першому випадку вони обирались загальним зібранням РТЧХ і затверджувалися пізніше покровителькою Товариства імператрицею Марією Федорівною із видачею спеціального диплому. У другому випадку – процедура проходила на рівні місцевого відділу або комітету. Кандидатури обирались місцевими загальними зборами і затверджувались Головним Управлінням РТЧХ. Дипломи видавались місцевими установами Товариства [20, с.8-10].

Дійсними членами обирались ті, чий річний внесок в ГУ РТЧХ складав не менше 10 крб. або 200 одноразово, або в один з місцевих закладів від 5 до 10крб. щорічно або 100 крб. одноразово [20, с.10].

Члени-змагателі вносили до Головного Управління по 3 крб. на рік або 60 - одноразово, або в місцеві заклади - від 1 до 3 крб. на рік або 25 одноразово. Це звання могло присвоюватися і тим, хто «...хоча і не робить вищезгаданого...внеску, але приносять користь Товариству Червоного Хреста безкорисливою діяльністю у різних його закладах як у військовий, так і в мирний час». Звання «змагателів» також могло видаватися як від імені Головного Управління Товариства, так і місцевими його закладами [20, с.11].

Висновки. Таким чином, з усіх сфер військового господарства саме санітарна справа зазнала найбільшого впливу громадської самодіяльності. Розвиток військового мистецтва і вдосконалення зброї призвели до зростання кількості поранених, що в свою чергу спонукало створити широкомасштабну

громадську організацію, яка б допомагала військово-санітарному відомству.

Організації подібного роду почали виникати у Європі в 60-х рр. ХІХ ст. У 1867 р. таке товариство виникло в Російській імперії. Воно отримало назву Товариства опікування хворих та поранених воїнів, а пізніше було перейменовано на Російське Товариство Червоного Хреста.

Хоча Товариство і не можна назвати абсолютно незалежною недержавною організацією, воно, за досить короткий період свого існування, стало найбільш потужним «помічником військового відомства», що надавало ефективну допомогу як військовим так і цивільному населенню країни.

Література:

1. Алмазова Н.И. К двадцатипятилетию Российского Общества Красного Креста / Н.И.Алмазова. - Москва, 1892.-24с.
2. Беляева М.В. Российское Общество Красного Креста в истории России 1867-1921 гг.: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 «Отечественная история»/ М.В.Беляева; Ставропольский государственный университет. - Ставрополь, 2002. – 22 с.
3. Вестник Красного Креста – энциклопедия благотворительности. [Электронный ресурс]. Режим доступа:
[http://www. encblago.lfond.spb.ru./showObject.do?object=2853563071](http://www.encblago.lfond.spb.ru/showObject.do?object=2853563071).
4. Возникновение Красного Креста в России. [Электронный ресурс]. –Режим доступа:
http://www.edu.tomsk.ru/teacher_help/mir/.../History%20of%20RCC%20r1.htm.
5. Кармалюк С.П. Діяльність організацій Червоного Хреста в Україні в 1867 - 1920 рр. : Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький держ. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 1998. – 16 с.
6. Кузьмин А.А. Некоторые опыт лечения раненых во время Отечественной войны 1812 г. / А.А.Кузьмин // Вестник Военного университета. – 2011. - №1(25). – С.156-159.
7. Оксенюк Е.В. Деятельность Российского Общества Красного Креста в

начале XX в. (1903-1914 гг.): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 «Отечественная история» / Е.В. Оксенюк; Негосударственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет». – М., 2012. – 23 с

8. Олешкова А. М. Эволюция организации и деятельности Российского общества Красного Креста во второй пол. XIX в. – 1917 г. (на материалах Урала)/ А.М.Олешкова; ФГАОУ ВПО «Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б. Н. Ельцина». – Екатеринбург, 2012. – 30с.

9. Основание Российского Общества Красного Креста и развитие его деятельности в период 1867-1875гг. Систематический сборник материалов: В 2-х т. - Киев, 1881.-Т. 1. - - 272 с. +240 с. +74с.

10. Очерк возникновения и деятельности Российского Общества Красного Креста. - С.-Петербург: Государственная типография, 1913.-63с.

11. Очерк деятельности Совета Складов Российского Общества Красного Креста за семь лет (1906-1913 гг.). - С.-Петербург, 1913.-81с.

12. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. - Т.XLII.-№44519 от 03.05.1867 г.-С.Петербург, 1871.-С.424-432.

13. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. - Т.IX.-№5989 от 07.05.1889 г.-С.Петербург, 1891. – С.188-199.

14. Постернак А.В. Очерки по истории общин сестер милосердия / А.В. Постернак. – М.: Изд-во «Свято-Димитриевское училище сестер милосердия», 2001. – 304 с.

15. Російський державний військово-історичний архів (далі - РДВІА). – Ф.12651. – Оп.10. – Спр.30.

16. РДВІА.– Ф.12651. – Оп.6. – Спр.47.

17. Российское Общество Красного Креста. Организация и краткий очерк деятельности. - С.-Петербург, 1911.-16с.

18. Российское общество Красного Креста (РОКК) – энциклопедия благотворительности. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.>

encblago.lfond.spb.ru./showObject.do?object=2830284787.

19. Сборник главнейших, касающихся деятельности Российского общества Красного Креста законоположений и главнейших действующих циркуляров Главного управления названного общества. Изд. 2-е, доп. По 1 янв. 1917 г. – Петроград, Государственная типография, 1917. – 309 с.

20. Устав Российского Общества Красного Креста, состоящего под высочайшим покровительством ее императорского величества государыни императрицы Марии Федоровны. – Баку: Электротпечатня Бак. Губерн. Пр., 1915. – 80 с.

21. Чистяков О.В. Организационное устройство и деятельность Российского Общества Красного Креста в годы Первой мировой войны (1914-1918 гг.): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 «Отечественная история» / О.В. Чистяков; Московский государственный университет управления. – М., 2009. – 26 с.

22. Шапиров Б.М. Отчет Лечебной Комиссии Российского Общества Красного Креста за 1914 г. / Б.М.Шапиров. - Петроград, 1915.-94с.

23. Шапиров Б.М. Отчет о двадцатипятилетней деятельности Лечебной Комиссии Российского Общества Красного Креста /Б.М.Шапиров. - С.-Петербург, 1908.-56с.

References:

1. Almazova N.Y. К двадцаты`pyaty`lety`yu Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta / N.Y.Almazova. - Moskva, 1892.-24s.

2. Belyaeva M.V. Rossy`jskoe Obshhestvo Krasnogo Kresta v y`story`y` Rossy`y` 1867-1921 gg.: avtoref. dy`s. na soy`skany`e uchen. stepeny` kand. y`stor. nauk: 07.00.02 «Otechestvennaya y`story`ya»/ M.V.Belyaeva; Stavropol`sky`j gosudarstvennyj uny`versy`tet. - Stavropol`,2002. – 22 s.

3. Vestny`k Krasnogo Kresta – ency`klopedy`ya blagotvory`tel`nosty`. [Elektronny`j resurs]. Rezhy`m dostupu: <http://www.encblago.lfond.spb.ru./showObject.do?object=2853563071>.

4. Vozny`knoveny`e Krasnogo Kresta v Rossy`y`. [Elektronny`j resurs]. –

Rezhy`m dostupu: http://www.edu.tomsk.ru/teacher_help/mir/.../History%20of%20RCC%20r1.htm.

5. Karmalyuk S.P. *Diyal`nist` organizacij Chervonogo Xresta v Ukrayini v 1867 - 1920 rr. : Avtoref. dy`s... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Chernivecz`ky`j derzh. un-t im. Yu.Fed`kovy`cha. – Chernivci, 1998. – 16 s.*

6. Kuz`my`n A.A. *Nekotorыj opyt lecheny`ya ranenыx vo vremya Otechestvennoj vojny 1812 g. / A.A.Kuz`my`n // Vestny`k Voennogo uny`versy`teta. – 2011. - №1(25). – S.156-159.*

7. Oksenyuk E.V. *Deyatel`nost` Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta v nachale XX v. (1903-1914 gg.): avtoref. dy`s. na soy`skany`e uchen. stepeny` kand. y`stor. nauk: 07.00.02 «Otechestvennaya y`story`ya» / E.V. Oksenyuk; Negosudarstvennoe obrazovatel`noe uchrezhdeny`e vysshego professy`onal`nogo obrazovany`ya «Pravoslavnyj Svyato-Ty`xonovsky`j gumany`tarnyj uny`versy`tet». – M.,2012. – 23 s*

8. Oleshkova A. M. *Evolyucy`ya organy`zacy`y` y` deyatel`nosty` Rossy`jskogo obshhestva Krasnogo Kresta vo vtoroj pol. XIX v. – 1917 g. (na matery`alax Urala)/ A.M.Oleshkova; FGAOU VPO «Ural`sky`j federal`nyj uny`versy`tet y`meny` pervogo Prezy`denta Rossy`y` B. N. El`cy`na». – Ekaterynburg,2012. – 30s.*

9. *Osnovany`e Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta y` razvy`ty`e ego deyatel`nosty` v pery`od 1867-1875gg. Sy`stematy`chesky`j sborny`k matery`alov: V 2-x t. - Ky`ev, 1881.-T. 1. - - 272 s. +240 s. +74s.*

10. *Ocherk vozny`knoveny`ya y` deyatel`nosty` Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta. - S.-Peterburg: Gosudarstvennaya ty`pografy`ya, 1913.-63s.*

11. *Ocherk deyatel`nosty` Soveta Skladov Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta za sem` leg (1906-1913 gg.). - S.-Peterburg, 1913.-81s.*

12. *Polnoe sobrany`e zakonov Rossy`jskoj y`mpery`y`. Sobrany`e vtoroe. - T.XLII.-#44519 ot 03.05.1867 g.-S.Peterburg, 1871.-S.424-432.*

13. *Polnoe sobrany`e zakonov Rossy`jskoj y`mpery`y`. Sobrany`e tret`e. - T.IX.-#5989 ot 07.05.1889 g.-S.Peterburg, 1891. – S.188-199.*

14. *Posternak A.V. Ocherky` po y`story`y` obshhy`n sester my`loserdy`ya / A.V.*

Posternak. – M.: Yzd-vo «Svyato-Dy`my`try`evskoe uchy`ly`shhe sester my`loserdy`ya», 2001. – 304 s.

15. Rosijs`ky`j derzhavny`j vijs`kovo-istory`chny`j arxiv (dali - RDVIA). – F.12651. – Op.10. – Spr.30.

16. RDVIA.– F.12651. – Op.6. – Spr.47.

17. Rossy`jskoe Obshhestvo Krasnogo Kresta. Organy`zacy`ya y` kratky`j ocherk deyatel`nosty`. - S.-Peterburg, 1911.-16s.

18. Rossy`jskoe obshhestvo Krasnogo Kresta (ROKK) – ency`klopedy`ya blagotvory`tel`nosty`. [Elektronny`j resurs]. Rezhy`m dostupu: <http://www.encblago.lfond.spb.ru/showObject.do?object=2830284787>.

19. Sborny`k glavnejshy`x, kasayushhy`xsya deyatel`nosty` Rossy`jskogo obshhestva Krasnogo Kresta zakonopolozheny`j y` glavnejshy`x dejstvuyushhy`x cy`rkulyarov Glavnogo upravleny`ya nazvannogo obshhestva. Y`zd. 2-e, dop. Po 1 yanv. 1917 g. – Petrograd, Gosudarstvennaya ty`pografy`ya, 1917. – 309 s.

20. Ustav Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta, sostoyashhego pod vysochajshy`m pokrovy`tel`stvom ee y`mperatorskogo vely`chestva gosudaryny` y`mperatry`czy Mary`y` Fedorovny. – Baku: Elektropechatnya Bak. Gubern. Pr., 1915. – 80 s.

21. Chy`styakov O.V. Organy`zacy`onnoe ustrojstvo y` deyatel`nost` Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta v gody Pervoj my`rovoj vojny (1914-1918 gg.): avtoref. dy`s. na soy`skany`e uchen. stepeny` kand. y`stor. nauk: 07.00.02 «Otechestvennaya y`story`ya» / O.V. Chy`styakov; Moskovsky`j gosudarstvennyj uny`versy`tet upravleny`ya. – M., 2009. – 26 s.

22. Shapy`rov B.M. Otchet Lechebnoj Komy`ssy`y` Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta za 1914 g. / B.M.Shapy`rov. - Petrograd, 1915.-94s.

23. Shapy`rov B.M. Otchet o dvadczaty`pyaty`letnej deyatel`nosty` Lechebnoj Komy`ssy`y` Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta /B.M. Shapy`rov. - S.-Peterburg, 1908.-56s.